

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ІЗ ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

Венгер Г. С.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри клінічної психології та психічного здоров'я
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
ORCID ID: 0000-0003-3485-594X

Рубський В. М.

доктор психологічних наук,
професор кафедри практичної психології
Одеського національного морського університету
ORCID ID: 0000-0003-3225-8287

Гапчук І. С.

магістрант
Одеського національного морського університету
ORCID ID: 0009-0003-0522-6949

Інклюзивна освіта, розроблена з урахуванням специфічних потреб дітей, які живуть з дитячим церебральним паралічем (ДЦП), є надзвичайно важливим складником їхнього соціального зростання та значущої інтеграції в суспільство. Така освіта робить акцент на створенні максимально безбар'єрного середовища, що не обмежується лише фізичною доступністю шкільних приміщень, а й включає розробку спеціально адаптованих навчальних програм. Ці програми враховують індивідуальність кожної дитини, забезпечуючи освітній досвід, який відповідає її особистим потребам і можливостям. Щоб процес інтеграції був ефективним і дійсно результативним, важливо дотримуватись індивідуального підходу до кожного учня. Крім того, необхідна постійна підтримка з боку навчальних асистентів, які надають допомогу дітям у процесі навчання всередині класу. До того ж формування в учнівському колективі атмосфери толерантності й глибокого взаєморозуміння є критично важливим. Це сприяє створенню позитивного, доброзичливого та підтримуючого оточення, що є корисним для всіх учасників навчального процесу.

Церебральний параліч є непрогресуючим ураженням мозку, яке переважно зачіпає рухові функції та здатність до координації. Однак важливо зазначити, що збережений інтелектуальний потенціал більшості дітей із цією умовою дає їм змогу досягати успіхів у навчанні. Це можливо завдяки відповідним адаптаціям і створенню безбар'єрного середовища, що сприяє повноцінному засвоєнню шкільної програми.

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй, що визначає права дітей, чітко зазначено, що наявність інвалідності в дитини не повинна бути підставою для будь-якої дискримінації. Навпаки, варто гарантувати, що кожна дитина, незалежно від стану її фізичного чи розумового здоров'я, має право на гідне та якісне життя в умовах, що вважаються нормальними для суспільства. Ці права, зокрема, стосуються дітей з інвалідністю, забезпечують їм можливість отримувати освіту в інклюзивному середовищі. Інклюзивне навчання означає всебічний підхід до забезпечення рівного доступу до освіти високої якості для дітей з особливими освітніми потребами. Це досягається шляхом їх інтеграції в загальноосвітні установи й реалізується через використання методик навчання, які орієнтуються на індивідуальні особливості кожної дитини, тим самим ураховуючи їхні унікальні освітньо-пізнавальні здібності й потреби.

Ключові слова: інклюзія, безбар'єрне середовище, дитячий церебральний параліч, індивідуальні потреби дитини.

Wenger H. S., Rubskyi V. M., Hapchuk I. S. Psychological and pedagogical features of inclusive education of children with cerebral palsy

Inclusive education, adapted for children with cerebral palsy (CP), plays an important role in their social development and integration into society. It is aimed at creating a barrier-free environment, which includes not only physical accessibility, but also the development of specially adapted educational programs that take into account the individual needs of each child. For such integration to be truly successful, an individual approach to each student is necessary, as well as constant support from assistants who help children in the educational process within the classroom. In addition, an important aspect is the formation of tolerance and mutual understanding in the student body, which contributes to the creation of a friendly and supportive environment for all participants in the process.

Cerebral palsy is a non-progressive brain injury that mainly affects motor functions and coordination. However, it is important to note that the preserved intellectual potential of most children with this condition allows them to achieve academic success. This is possible thanks to appropriate adaptations and the creation of a barrier-free environment that promotes the full mastery of the school curriculum.

The United Nations Convention on the Rights of the Child clearly states that the presence of a child's disability should not be a basis for any discrimination. On the contrary, it should be guaranteed that every child, regardless of their physical or mental health, has the right to a dignified and quality life in conditions considered normal for society. These rights, particularly those that apply to children with disabilities, ensure that they have the opportunity to receive education in an inclusive environment. Inclusive education means a comprehensive approach to ensuring equal access to high-quality education for children with special educational needs. This is achieved through their integration into general education institutions and is implemented through the use of teaching methods that focus on the individual characteristics of each child, thereby taking into account their unique educational and cognitive abilities and needs.

Keywords: inclusion, barrier-free environment, cerebral palsy, individual needs of the child.

Вступ. У сучасному підході до допомоги дітям з дитячим церебральним паралічем (далі – ДЦП), так само як і до підтримки дітей з різними порушеннями розвитку, відбулися значні зміни, що передбачають нове розуміння й трактування цих проблем порівняно з минулими підходами. Окрім комплексного медичного втручання, реабілітаційних програм і заходів, що стимулюють подальший розвиток дитини, особливу увагу починають приділяти всім видам підтримки, що спрямовані на соціалізацію дитини та сприяння її особистісній автономії. Інтеграція в середовище здорових однолітків набула надзвичайного значення. З огляду на узагальнений погляд наукової спільноти з багатьох країн світу, а також урахування положень міжнародних декларацій і законодавчих актів, ухвалених різними державами, головним результатом усебічної допомоги вважається підвищення адаптаційних можливостей дитини. Це включає розширення її кола соціальних контактів і засвоєння культурно-історичного досвіду. Таке поглиблене розуміння корекційних та опорних завдань, яке сформувалося наприкінці XX й на початку XXI століття, дало змогу інтегрувати загальну систему освіти, зокрема масові школи, до соціальних інсти-

тутів. Ці школи тепер створюють умови для залучення дітей з психофізичними аномаліями в процеси спілкування зі здоровими однолітками й допомагають формувати поведінкові моделі, що відповідають нормам і цінностям сучасного суспільства [1; 5; 7; 9].

Відповідно до положень міжнародних документів, дітьми з особливими потребами вважаються особи, які не досягли 18-річного віку й потребують додаткової підтримки в процесі здобуття освіти. До цієї категорії належать діти, які мають порушення психофізичного розвитку або інвалідність, а також діти-біженці, які змушені були покинути свої рідні землі. Крім того, ця група включає дітей, які змушені працювати, дітей з мігрантських родин, а також представників національних і релігійних меншин. Невід'ємною частиною цієї категорії є діти із сімей, які живуть за межею бідності й ведуть боротьбу з матеріальними труднощами. Також це діти без притулку, діти-сироти, ті, хто живуть на вулиці й позбавлені турботи з боку дорослих. Важливою паралеллю є діти, які страждають від захворювання СНІД/ВІЛ, та інші, яким потрібна систематична допомога [7].

З 90-х років XX століття, завдяки змінам у світогляді населення, у різних країнах почали

формуватися та набирати обертів концепції інклюзивної освіти. Ця концепція передбачає новий підхід до розгляду навчального процесу як засобу, що відкриває можливості для ширшого поширення освіти серед усіх груп населення. Інклюзія виступає як альтернатива традиційним спеціальним (корекційним) школам і представлена в дослідженнях науковців та освітніх системах різних країн як комплексний педагогічний феномен. Він складається з двох тісно пов'язаних і взаємодоповнюючих компонентів: перший – це інтеграція учнів з порушеннями розвитку в загальноосвітні школи чи класи; другий – адаптований та індивідуальний підхід до педагогічної роботи, що спрямований на задоволення їхніх унікальних освітніх потреб. Таким чином, інклюзивна освіта спонукає до створення середовища, де всі учні, незалежно від їхніх особливостей, можуть навчатися разом, отримуючи необхідну підтримку для повноцінного розвитку й академічного успіху [4; 10].

Мета статті полягає в психолого-педагогічних особливостях інклюзивної освіти дітей із ДЦП.

Об'єкт дослідження – інклюзія та дитячий церебральний параліч.

Предмет дослідження – особливості інклюзивної освіти для дітей із ДЦП.

Методи та методики дослідження – теоретико-методологічний аналіз літератури.

Результати. Розглянемо основні поняття, пов'язані з актуальною досліджуваною проблемою інклюзії. Інклюзія, що походить від англійського слова «inclusion», означає включення та являє собою процес, спрямований на підвищення рівня участі всіх громадян у соціальному житті. Це стосується передусім тих, хто стикається з фізичними обмеженнями. Процес передбачає розробку й реалізацію таких рішень, які забезпечать умови для рівноправної інтеграції кожної особи в академічне та суспільне життя. Повноцінне включення дитини в ці сфери можливе лише за умови активної співпраці всіх зацікавлених сторін [3].

Інклюзія виступає як соціальна концепція, що передбачає гуманізацію суспільних відносин і дотримання прав осіб з обмеженими можливостями на доступну та якісну

освіту. Інклюзія в освітній сфері є важливим аспектом інклюзивного суспільства. Це означає реальне залучення дітей з особливими потребами до активного суспільного життя серед своїх однолітків. Концепція інклюзивної освіти проголошує, що всі діти є цінними й активними членами суспільства, що є однією з основних демократичних ідей [6].

Отже, інклюзія, як одна з гуманітарних ідей сучасного суспільства, охоплює всіх його членів і потребує розуміння та прийняття не лише з боку професійної спільноти, а й широким верством населення. Інклюзія може бути зрозуміла у вузькому й широкому контекстах. Вузьке розуміння акцентує увагу на «включенні» дітей з інвалідністю та дітей з психофізичними порушеннями в загальноосвітні заклади. Широкий контекст передбачає позитивне ставлення до таких дітей, визнання їхньої особистості, цінування їх та індивідуальний підхід до розуміння потреб кожного учня [2].

Більш детально розглянемо основні поняття, закладені в Законі України «Про освіту», який визначає систему інклюзивного навчання. Ця система освіти, гарантована державою, ґрунтується на принципах недискримінації й передбачає врахування різноманітності особистостей, ефективне залучення та інтеграцію всіх учасників у процес навчання. Інклюзивне освітнє середовище є комплексом умов, методів і засобів, організованих для спільного навчання, виховання й розвитку учнів з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей. Особа з особливими освітніми потребами – це та, що потребує додаткової постійної або тимчасової підтримки в навчальному процесі для забезпечення свого права на освіту. Виходячи з цієї інформації та враховуючи міжнародні документи й поточне законодавство України, ми можемо зробити висновок, що дітьми з особливими потребами є всі ті категорії дітей, які вимагають певного рівня постійної або тимчасової підтримки в освітньому процесі, щоб забезпечити їхні рівні й основні права та свободи, зокрема право на освіту. Для надання такої підтримки дітям з особливими освітніми потребами в освітньому процесі працюють кваліфіковані спеціалісти пси-

хологічної служби. Вони тісно співпрацюють з учителями, вихователями, медичними працівниками, реабілітологами, а також з батьками, опікунами та громадськими організаціями, що займаються вирішенням відповідних питань [1].

На сучасному етапі еволюції педагогічної науки, а також перетворень у сфері теорії й практики навчання в загальноосвітніх закладах по всьому світу, включаючи Україну, спостерігається активна спрямованість на вирішення комплексних інтеграційних завдань. Відбувається визначення механізмів, а також розробка й упровадження різноманітних технологій, спрямованих на підтримку дітей з особливими потребами в процесі їх інтеграції в освітнє середовище. На основі доступної інформації можна стверджувати, що на теперішній час у процесі інклюзії активно залучаються діти з різними типами порушень розвитку. Загальноосвітні заклади впроваджують адаптовані методики навчання й супроводження, причому кваліфіковані спеціалісти відіграють ключову роль у подоланні навчальних і соціальних труднощів, з якими стикаються учні в процесі інтеграції [5].

Особливу увагу в питанні інтеграції приділяється включенню до загальноосвітніх класів дітей з ДЦП, які мають збережений інтелект. У 35% випадків у них спостерігаються різні патологічні особливості в розвитку вищих психічних функцій, що ускладнює навчання, розвиток навчальних і побутових навичок, а також перехід до складніших видів діяльності. Спеціальна психологія надала великий обсяг даних про розвиток психічних процесів при церебральному паралічі. Поряд із широкою корекційно-відновною проблематикою варто зазначити, що порушення опорно-рухового апарату й недостатня сформованість великої та дрібної моторики не є єдиними й найбільш значущими патологічними особливостями в структурі відхилень у розвитку та низької готовності до навчання [10].

При діагнозі церебрального паралічу, загальний стан зорового і слухового сприйняття часто характеризується недостатньою розвитком і слабкою здатністю до диференціації. Це може призводити до помилок при розпізнаванні подібних за написанням букв

і цифр, значних труднощів у звуко-літерному аналізі слів і викликів, пов'язаних з їх фонетичним складом. Такі патологічні особливості впливають на поступове оволодіння навичками читання, письма та розв'язання математичних задач, особливо коли їх умови представлені в усній формі. На початкових етапах навчання це може проявлятися у вигляді значної кількості помилок, що, у свою чергу, збільшує ризик академічної неуспішності й шкільної дезадаптації. Також помилки в слуховому сприйнятті й слабка здатність до розрізнення фонем призводять до зменшеного обсягу слухової пам'яті та неправильного запам'ятовування слів зі схожим звучанням. Без цілеспрямованої корекційної роботи ці недоліки в слуховій пам'яті часто компенсуються через використання додаткових засобів, таких як малюнки чи символічні зображення. Таке компенсування може сприяти недосконалому формуванню зв'язку між слуханими словами та їх візуальними образами, наприклад, як у випадку слів «коса» й «коза» [8].

У дітей із ДЦП мислення здебільшого базується на наочно-образному сприйнятті, тоді як словесно-логічне мислення розвинене слабше. Вони краще справляються із завданнями, які мають візуальну основу, ніж із тими, що вимагають від них осмислення словесних інструкцій і логічних понять. Через обмеження в руховій сфері та знижену активність виникають труднощі зорово-просторової орієнтації й розуміння просторових відносин, що призводить до складнощів зі сприйняттям правої та лівої сторін, а також верху й низу. Унаслідок цього у дітей виникають проблеми з орієнтацією в просторі та на площині, наприклад, у зошитах чи книгах, а також трапляється дзеркальне написання букв і цифр. Ці фактори суттєво ускладнюють процес навчання читання та письма, а в майбутньому можуть створити труднощі у вивченні географії та геометрії [7].

До проблем із просторовим орієнтуванням додаються труднощі з розумінням відносних категорій, таких як «більше – менше», «далі – ближче», «вище – нижче» тощо. Це ускладнює співвіднесення та порівняння об'єктів і величин, заважаючи дітям ефективно розв'язувати математичні задачі на стадіях розуміння умов і вибору стратегії рішення [6].

ДЦП часто супроводжується зниженням загальним психічним тонусом, швидкою втомлюваністю, різкими коливаннями працездатності й емоційного стану. Довготривала діяльність, яка потребує значного психофізичного напруження, може призводити до перевтоми в деяких дітей; у таких ситуаціях можливі психоемоційні реакції від апатії та байдужості до надмірного збудження й ейфорії [3; 5; 9].

Особливі й аномальні риси психічного розвитку формують коло питань, що визначають умови навчання та корекційної підтримки, межі можливостей для дітей з ДЦП, а також доступний їм рівень самостійності й активності. При зміні підходів у звичайній і спеціальній освіті дані, отримані в галузі спеціальної психології, стають затребуваними для інклюзії. Це дає можливість успішно інтегрувати дітей з ДЦП у загальноосвітні школи, організовувати навчальний процес з урахуванням їхніх специфічних потреб і проводити супровідну роботу для подолання академічних і соціальних труднощів [4].

Питання навчання дітей з ДЦП тісно пов'язані з інтеграційними й адаптивними завданнями. Це стосується введення дитини у різні сфери життя та формування необхідних навичок для досягнень у навчальній і позанавчальній діяльності [1].

Висновки. Аналіз сучасної наукової та методичної літератури, а також дисертаційних досліджень з питань інклюзивної освіти й досвіду науковців у цій сфері підтверджує, що тема є вкрай актуальною. В Україні підтримка дітей з особливими освітніми потребами вимагає вдосконалення на практичному рівні. Важливим складником цього процесу є підготовка фахівців у навчальних закладах України, зокрема в педагогічних коледжах та університетах, а також інститутах перепідготовки психолого-педагогічного профілю. Актуальність підготовки полягає в орієнтації на сучасні вимоги суспільства, доступності освіти й інтеграції дітей з особливими потребами в загальноосвітні школи. Необхідно забезпечити фахівців актуальними й інноваційними знаннями та практичними навичками для їхньої професійної діяльності. Підвищення кваліфікації та перепідготовка

вчителів, вихователів, медичного персоналу й опікунів, а також адаптація досвіду зарубіжних країн до українських реалій залишаються ключовими завданнями Інституту освіти. Перспективи розвитку вбачаємо в продовженні наукових досліджень у сфері спеціальної освіти з акцентом на психолого-педагогічні аспекти.

У сучасному світі функції системи освіти значно розширилися й тепер не зводяться лише до звичного передавання академічних знань чи формування навчальних навичок. Одним із важливих завдань, зокрема щодо дітей з психофізичними аномаліями, стало підготовка їх до орієнтації в навколишньому середовищі, що включає здатність взаємодіяти із соціумом і розвивати власну автономію. У зарубіжній педагогіці спостерігається тенденція до значного розширення освітніх програм за межі суто академічних рамок шляхом упровадження компонентів, спрямованих на полегшення адаптації дітей з розвитковими порушеннями в реальних умовах сучасного світу. Це дає освіті змогу краще відповідати спільним цілям розвитку молодого покоління.

У контексті допомоги й уявлень про адаптивну особистість, здатну ефективно діяти та співпрацювати з навколишніми, програми освіти тепер включають розвиток базових соціальних навичок, формування мотивації до самостійності й активної участі в спільній діяльності з іншими дітьми. Академічні знання та навчальні навички при цьому набувають нового змісту: вони узгоджуються із загальними завданнями щодо соціалізації та інтеграції дітей у суспільство. Наприклад, у процесі вивчення рідної мови акцент на мовні навички розширюється: учням надаються можливості не лише вивчати граматичні правила, а й застосовувати їх у життєвих ситуаціях, таким чином сприяючи їхній соціальній адаптації та інтеграції.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно для мовного редагування, перевірки граматики, перекладу або інших допоміжних завдань, без використання згенерованих ними об'єктів як результатів академічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Буйняк М. Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.08. Київ, 2019. 322с.
2. Про освіту : Закон України. URL: https://urst.com.ua/download_act/pro_osvitu.
3. Позднякова О. Л. Теорія і практика функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми проблемами : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2021. 670 с.
4. Психологічний супровід інклюзивної освіти : методичні рекомендації / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівської. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709275/1/інклюзія.pdf>.
5. Скрипник Т. В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.
6. Соціальна інклюзія. Правовий аспект. URL: <https://vseosvita.ua/library/socialna-inkluzia-pravovij-aspekt-166948.html>.
7. Супрун Д. М. Теорія і практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2018. 657с.
8. Тенцер Л. В. Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2021. 22с.
9. Теорія і практика інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / упорядник : К. М. Боднар. Кривий Ріг : Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. 170 с. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/1061/Теорія%20і%20практика%20інклюзивної%20освіти%20-%20посібник.pdf>.
10. Шульженко О. Є. Емоційна стійкість майбутнього фахівця як психологічний чинник його готовності до корекційної роботи з аутичними дітьми : дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.08. Київ, 2021. 237с.

References

1. Buiniak, M. H. (2019). *Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti vchyteliv do inkluzyvnoho navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy* [Formation of Teachers' Psychological Readiness for Inclusive Education of Children with Special Educational Needs]: dys. ... kand. psykholoh. nauk: 19.00.08. Kyiv. 322 s. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On Education"]. (2017). Retrieved from: https://urst.com.ua/download_act/pro_osvitu [in Ukrainian].
3. Pozdniakova, O. L. (2021). *Teoriia i praktyka funktsionuvannia vykhovnoi systemy navchalno-reabilitatsiinykh zakladiv dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy problemamy* [Theory and Practice of Functioning of the Educational System of Educational and Rehabilitation Institutions for Children with Special Educational Needs]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.03. Kyiv. 670 s. [in Ukrainian].
4. *Psykhologichnyi suprovod inkluzyvnoi osvity* [Psychological Support of Inclusive Education]: [metod. rek.] / avtor. kol. za zah. red. A. H. Obukhivska. (2017). Kyiv: UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty. 92 s. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/709275/1/inkluziia.pdf> [in Ukrainian].
5. Skrypnik, T. V. (2019). *Dity z autyzmom v inkluzii: stsenarii uspihu* [Children with Autism in Inclusive Education: Success Scenarios]: monohrafiia. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. 208 s. [in Ukrainian].
6. Sotsialna inkluziia. *Pravovyi aspekt* [Social Inclusion. Legal Aspect]. (n.d.). Retrieved from: <https://vseosvita.ua/library/socialna-inkluzia-pravovij-aspekt-166948.html> [in Ukrainian].
7. Suprun, D. M. (2018). *Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky psykholohiv v haluzi spetsialnoi osvity* [Theory and Practice of Professional Training of Psychologists in the Field of Special Education]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.03. Kyiv. 657 s. [in Ukrainian].
8. Tentser, L. V. (2021). *Diahnostyka ta korektsiia dyshrafii u molodshykh shkoliariv* [Diagnosis and Correction of Dysgraphia in Primary School Children]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.03. Kyiv. 22 s. [in Ukrainian].
9. *Teoriia i praktyka inkluzyvnoi osvity* [Theory and Practice of Inclusive Education]: navchalno-metodychnyi posibnyk / uporiadnyk K. M. Bodnar. Proekt «Pidtrymka inkluzyvnoi osvity u m. Kryvyi Rih». (2019). 170 s. Retrieved from: <http://dano.dp.ua/attachments/article/1061/Teoriia%20i%20praktyka%20inkluzyvnoi%20osvity%20-%20posibnyk.pdf>. [in Ukrainian].
10. Shulzhenko, O. Ye. (2021). *Emotsiina stiikist maibutnoho fakhivtsia yak psykholohichnyi chynnyk yoho hotovnosti do korektsiinoi roboty z autystychnymy ditmy* [Emotional Stability of Future Specialists as a Psychological Factor of Their Readiness for Corrective Work with Autistic Children]: dys. ... kand. psykholoh. nauk: 19.00.08. Kyiv. 237 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.10.2026